SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 20/2024, ss. 189-200
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2024.20(15)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 01.09.2024
Zaakceptowano: 02.09.2024
Opublikowano: 30.12.2024

Dariusz J. Szadkowski
Akademia Mazowiecka w Płocku
ORCID: 0000-0002-0293-0725

RECENZJA KSIĄŻKI *WYBRANE ZABURZENIA ZACHOWANIA I EMOCJI U DZIECI ORAZ MŁODZIEŻY* POD REDAKCJĄ PAWŁA MACIASZCZYKA I MONIKI PĄTEK

Państwowa Uczelnia Zawodowa
im. prof. S. Tarnowskiego w Tarnobrzegu
Tarnobrzeg, 2024

Książka „Wybrane zaburzenia zachowania i emocji u dzieci oraz młodzieży", liczy 112 stron, jest pracą zbiorową przygotowaną przez 9 autorów pod redakcją Pawła Maciaszczyka i Moniki Pątek. Pod każdym testem znajduje się bogata literatura, co świadczyć może o licznych źródłach cytowań znanych i znakomitych naukowców. Autorami artykułów są pracownicy dydaktyczni uczelni i jednocześnie praktycy zawodu, w przeważającej większości psychologowie, którzy dzielą się swoimi zawodowymi doświadczeniami i refleksjami.

Publikację rozpoczyna wprowadzenie, które stanowi również kompilację zawartych w niej artykułów oraz są umieszczone informacje dotyczące tematyki każdego

z artykułów ze wskazaniem na adresata. Autorzy mają nadzieję, że przedstawione tu zagadnienia, będą dla studentów psychologii, rodziców oraz nauczycieli źródłem kryteriów i objawów oraz uwarunkowań trudnych zjawisk doświadczanych przez dzieci i nastolatków, a zaprezentowane koncepcje psychologiczne przyczynią się do lepszego ich zrozumienia.

Dziecięce lata i adolescencja, jako okres życia u każdego człowieka, niesie ze sobą cechę wychowalności i potrzebę ukształtowania oraz wychowania, stanowiącego pomoc w urzeczywistnianiu człowieczeństwa, współtworzenie jego osobowej indywidualności. Tak rozumiane wychowanie niesie ze sobą szczególne wyzwania do rodziców, opiekunów, ale także w stosunku do nauczycieli, terapeutów, lekarzy. Wielu autorów podkreśla, iż zaburzenia zachowania u dzieci i adolescentów mają w swej genezie, oprócz ich biologicznego podłoża, także tło społeczne, czyli styl relacji obowiązujących w konkretnej rodzinie, otoczeniu. Zaburzeniami zachowania nazywamy występowanie nieprawidłowych zachowań nieadekwatnych do wieku dziecka, będących niezgodnymi z oczekiwaniami społecznymi. Do tych zachowań zalicza się aspołeczność, występowanie agresji oraz buntowniczość.

Zaraz na początku, we wstępie, czytamy: „Niniejsza książka jest próbą zajęcia się problematyką wybranych zaburzeń zachowania oraz emocji u dzieci i adolescentów, a także sposobami ich terapii". Badania pokazują, że osoba dorosła, która w dzieciństwie, w okresie adolescencji doświadczyła pewnych zaburzeń, może reagować w sposób niekontrolowany na sytuacje stresowe, podczas wykonywania codziennych obowiązków, osoby dorosłe, które w dzieciństwie spotkała traumatyczna sytuacja, gorzej radzą sobie ze stresem.

Nie jest tajemnicą, że nasze relacje z rodzicami/opiekunami oraz inne relacje we wczesnym i późnym dzieciństwie (np. przemoc), stają się wróżbą i wzorcem na przyszłość. Te złe potrafią skutecznie uniemożliwiać nam stworzenie szczęśliwego związku w dorosłości.

Recenzowana przeze mnie monografia składa się, jak już wspomniałem, z dziewięciu artykułów. Pozycję wydawniczą otwiera artykuł Pani Profesor Anny Wojnarowskiej, „Przemoc w komunikacji społecznej – przejawy, przyczyny, zapobieganie". We wprowadzeniu są wyjaśnione pojęcia: komunikacja społeczna, przemoc. Następnie opisano przejawy przemocy w komunikacji społecznej, kontekst komunikacyjny, przyczyny przemocy oraz zapobieganie przemocy w komunikacji społecznej. Poruszając się w tych obszarach Autorka stara się ustalić rolę rodziny, szkoły, grupy rówieśniczej oraz mediów w stymulowaniu efektywnej komunikacji.

Komunikacja społeczna (nazywana również, choć coraz rzadziej, komunikowaniem społecznym) to proces porozumiewania się ludzi między sobą poprzez tworzenie, wymianę lub przekazywanie informacji w różnych kontekstach społecznych, np. między jednostkami, grupami, organizacjami. Ma on zatem charakter interakcyjny, polegający na tym, że pomiędzy uczestnikami komunikacji wytwarzają się określone

stosunki bądź o charakterze partnerskim (komunikowanie symetryczne), bądź opierające się na stosunku dominacji i podporządkowania (komunikowanie niesymetryczne lub komplementarne). Autorka w swoim artykule odważnie przedstawiła problem przemocy w komunikacji społecznej, analizuje w nim przejawy i uwarunkowania tego zjawiska. Podkreśla znaczenie dbałości środowiska o rozwój kompetencji komunikacyjnych dziecka oraz treningi umiejętności społecznych jako czynnika chroniącego przed stosowaniem przemocy.

Za przemoc uważamy jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub bezczynność jednej osoby (ale też instytucji lub społeczeństwa) wobec drugiej, które narusza jej prawa lub dobra osobiste. Autorka uważa, że: przemoc przejawia się w różnych formach i różnym natężeniu. Pierwsza kategoryzacja wyodrębnia przemoc gorącą związaną z zachowaniami gwałtownymi i silnymi negatywnymi emocjami oraz chłodną charakteryzującą się przemyślanymi i okrutnymi działaniami mającymi na celu uzyskanie maksymalnej kontroli nad ofiarą. Pani Profesor wspomina o formie przemocy psychicznej „gaslighting"[1]. To często występująca przemoc, o której do niedawna prawie w ogóle się nie mówiło.

W przedstawionej publikacji, Autorka dochodzi do wniosku, że skuteczną metodą profilaktyki i terapii przemocy w komunikacji jest stosowanie treningów umiejętności społecznych. Pani Profesor uważa, że zapobieganie i łagodzenie przejawów przemocy w aktach komunikacji społecznej jest celem wychowania, profilaktyki i resocjalizacji, jest zadaniem zarówno dla rodziny jak i dla szkoły, i innych placówek dydaktyczno-wychowawczych. Z tym nie sposób się nie zgodzić, bowiem każdy Trening Umiejętności Społecznych przyjmuje formę regularnych zajęć grupowych, podczas których za pomocą różnorodnych form oddziaływania: ćwiczeń, rozmów, dyskusji, instrukcji, scenek rozwijane są umiejętności potrzebne do satysfakcjonującego funkcjonowania w społeczeństwie.

Pamiętamy czasy, gdy komunikowaliśmy się korzystając z telefonów stacjonarnych, wybierając numery z ręcznie zapisywanej książki adresowej/telefonicznej, a jak chcieliśmy wysłać „grafikę", to ewentualnie można było skorzystać z faksu lub – znacznie wolniejszego – listu. Później pojawiły się SMSy, MMSy, które aktualnie zwykle przesyłane są przez Internet. Przez Internet mamy dostęp do wiedzy całego świata, do materiałów dydaktycznych online, możliwość prowadzenia zdalnych lekcji i pracy zdalnej, wygoda robienia zakupów, znalezienie osób o podobnych zainteresowaniach. Internet, jak zauważa Pani dr Wiesława Pacholec w swoim artykule, „Problemowe korzystanie z Internetu – diagnoza, terapia, profilaktyka", może być w różnorodny sposób wykorzystywany, to jest dla własnego czy cudzego dobra lub w sposób problemowy, będący chociażby drogą do uzależnienia. Świat wirtualny jest złożony

[1] W latach 30. ubiegłego wieku miała swoją premierę sztuka teatralna „Gas Light", która opowiada historię mężczyzny próbującego zmanipulować swoją żoną tak, by ta uwierzyła, że doświadcza choroby psychicznej. Bohaterka ufa swojemu mężowi i staje się coraz bardziej niepewna siebie. Od tytułu sztuki wzięła swoją nazwę forma przemocy psychicznej „gaslighting".

i atrakcyjny, przynosi wiele korzyści, ale stanowi też duże ryzyko. We współczesnym świecie, opartym na coraz to nowocześniejszych technologiach informacyjnych, życie człowieka pozostaje nieodłącznie zoscylowane wokół sieci i świata wirtualnego.

Internet, będący symbolem osiągnięć technologii informacyjnej, stanowi niewątpliwie istotny czynnik rozwoju kulturalnego i społecznego, wywierając olbrzymi wpływ na wszystkie dziedziny aktywności człowieka, a nawet sposób jego myślenia, niesie ze sobą sytuacje problemowe, do których należy zaliczyć „zespół zależności" (uzależnienie od Internetu) polegający na wielogodzinnym korzystaniu z sieci Internetu, które jest dla pacjenta źródłem dystresu[2] oraz negatywnie wpływa na jego funkcjonowanie w sferze fizycznej, psychicznej, interpersonalnej, społecznej, rodzinnej i ekonomicznej.

W artykule dokonano przeglądu krajowych oraz zagranicznych narzędzi do przesiewowej oceny i rozpoznawania problematycznego użytkowania Internetu oraz uzależnienia od niego, które wykorzystuje się w badaniu populacji młodzieży szkolnej i dorosłych. Ukazano skalę zagrożenia omawianym zjawiskiem, zaprezentowano kluczowe dla podjętego problemu definicje, przybliżono kryteria diagnostyczne problematycznego używania Internetu, a także sformułowano zalecenia pod adresem przyszłych prac badawczych nad dalszym udoskonaleniem i rozwojem narzędzi pomiarowych służących do identyfikacji młodzieży szkolnej i młodych dorosłych zagrożonych uzależnieniem od Internetu i jego zasobów.

Fobia szkolna to odmiana fobii społecznej, czyli zaburzenia nerwicowego związanego z sytuacjami społecznymi. W przypadku fobii szkolnej sytuacja lękowa wiąże się ze środowiskiem szkolnym oraz jego wymaganiami. Występuje ona u ok. 1-5% dzieci w wieku szkolnym. Nerwica ta wywołuje w dziecku nieprzezwyciężony lęk dotyczący szkoły, a także wszystkiego co z nią związane. Przyczyny fobii szkolnej mogą być jednak różne. Często problem ten nie ma konkretnego powodu, pojawia się nawet wtedy, gdy dziecko ma zapewnione sprzyjające środowisko do nauki. Właśnie ten problem - o uczniu z fobią szkolną - porusza Pani dr Renata Matusiak w swojej publikacji, zatytułowanej: „Uczeń z fobią szkolną - pomoc psychologiczno-pedagogiczna i profilaktyka". Artykuł jest podzielony na cztery części (nie licząc wstępu i zakończenia). We wstępie Autorka nawiązała do wykładu Broadwin'a dotyczącego wagarowania, jako unikania chodzenia do szkoły z powodu zaburzeń lękowych. Broadwin stwierdził, że

[2] Dystres to rodzaj stresu, który wywołuje poczucie przeciążenia, przytłoczenia i braku kontroli. Towarzyszą temu często objawy psychofizyczne, np. ból głowy, nerwowość, dolegliwości żołądkowo-jelitowe, problemy ze snem, brak apetytu, problemy ze skupieniem uwagi i pamięcią. Dystres jest często długotrwały i silny. Towarzyszy mu przekonanie, że nie mamy wystarczających zasobów do poradzenia sobie z problemami.

„wagarowanie należy uważać jedynie za jeden aspekt całej osobowości w jej dostosowaniach lub niedostosowaniach do ogólnej sytuacji"[3].

W pierwszej części artykułu przedstawiona jest rola szkoły, jaką pełni w rozwoju dziecka w zakresie: edukacji szkolnej, rozwoju społecznego, emocjonalnego i fizycznego, kształtowania wartości, rozwijania umiejętności życiowych, rozwijania kreatywności oraz przygotowania do życia zawodowego. W następnej części opisane są objawy psychosomatyczne fobii szkolnej. Została przedstawiona m.in. opinia Roberta Mayera. Wspomniana została również Adelaide M. Johnson, która w 1941 roku dokonała analizy niechęci chodzenia do szkoły przez dziecko i powiązała tą sytuację z odczuwaniem przez dziecko lęku separacyjnego od matki o silnym natężeniu (dziecko może odczuwać lęk przed rozstaniem z bliską osobą, nie tylko z matką, może to być inna bliska osoba np. opiekun, babcia, dziadek). Następstwem tego było rozszerzenie wiedzy dotyczącej lęku i włączenie w zaburzenia lękowe: lęku społecznego, lęku uogólnionego, depresję. W artykule nie zabrakło miejsca na temat profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Autorka zaprezentowała szeroki wachlarz działań, mających na celu zarówno wsparcie emocjonalne, jak i poprawę funkcjonowania szkolnego.

W społeczeństwie funkcjonuje mit, że stworzono chorobę o nazwie „fobia szkolna", by usprawiedliwić lenistwo i brak motywacji do nauki niektórych uczniów. Nie jest to jednak prawda. Zazwyczaj uczniowie z fobią szkolną to uczniowie skrupulatni, mający dobre stopnie, którym zależy na sukcesach. Unikają oni szkoły, dlatego że obawiają się pogorszenia swoich ocen. Artykuł daje nam obszerną wiedzę na ten temat, by ten mit w stu procentach obalić. W mojej ocenie artykuł stanowi przyczynek dla dalszych pogłębionych opracowań i analiz, które być może pozwolą stworzyć nowe, bardziej skuteczne formy pomocy i terapii dla dziecka z fobią szkolną. Na koniec Autorka podkreśla, że warto pamiętać, że każde dziecko jest unikalne, a podejścia terapeutyczne powinny być dostosowane do jego indywidualnych potrzeb i możliwości rozwojowych. Praca nad zrozumieniem i rozwiązaniem problemów związanych z fobią szkolną jest kluczowym krokiem w kierunku stworzenia zdrowszego i bardziej wspierającego środowiska edukacyjnego dla wszystkich uczniów.

Artykuł Małgorzaty Lis, „Po drugiej stronie lustra – mutyzm wybiórczy w praktyce terapeutycznej", podejmuje dyskusję w trudnym obszarze. Autorka zauważa problem zaburzeń lękowych, które – niestety – należy do najbardziej powszechnych w populacji dzieci oraz młodzieży.

Lęk często ma „maski", które utrudniają jego rozpoznanie. To uczucie napięcia, rozdygotania, czasami to objawy przypominające choroby serca, przewodu pokarmowego, czy zaburzenia neurologiczne (bóle i zawroty głowy, drętwienia kończyn,

[3] Isra Tobias Broadwin (1893-1953) – wykład: *A contribution to the study of truancy* opublikowany został na łamach recenzowanego czasopisma naukowego *American Journal of Orthopsychiatry*, publikujące artykuły z dziedziny ortopsychiatrii. Istnieje od 1930 roku, jest oficjalnym czasopismem Amerykańskiego Towarzystwa Ortopsychiatrycznego i jest wydawane przez Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne.

niedowłady, zaburzenia widzenia, bóle kręgosłupa). To jedna z trudniejszych emocji, często wtórna, czyli wynikająca z aktualnych przeżyć i doświadczeń z przeszłości, które kumulują się na głębszych poziomach naszego świata psychicznego. Lęk występował u każdego z nas, ale zwykle pojawia i znika. Nasze wewnętrzne mechanizmy uspokajania radzą sobie z tą emocją. Ale co dzieje się, jeśli takie mechanizmy nie powstały? Autorka na to pytanie odpowiada, że lęk staje się patologicznym objawem wówczas, gdy trwa zbyt długo i narusza dobrostan jednostki, nie pozwala jej na swobodne funkcjonowanie na miarę swoich możliwości. Jedną ze szczególnych postaci lęku u dzieci jest mutyzm wybiórczy. Artykuł nie tylko, w sposób przeglądowy, porusza problem mutyzmu wybiórczego, ale również wskazuje na właściwe rozpoznanie tego zaburzenia wieku dziecięcego i podjęcia odpowiedniej pracy terapeutycznej, bo warto pamiętać, że mutyzm wybiórczy to zaburzenie lękowe, a zatem techniki terapii behawioralnej są w stanie w pełni wyleczyć przypadłość. Szanse na wyleczenie są wyższe w przypadku wykrycia i podjęcia leczenia w młodym wieku. Na koniec Autorka dzieli się swoim doświadczeniem, jak pracować z dzieckiem z mutyzmem wybiórczym, odsyła do fachowej literatury. Stwierdza, że „postępowanie terapeutyczne, a zatem wybór odpowiednich obszarów, metod i sposobów terapii mutyzmu wybiórczego będzie zależało od indywidualnej sytuacji dziecka. Nie sposób omówić wszystkich sposobów oddziaływań terapeutycznych". Zainteresowanych odsyła do praktycznych publikacji funkcjonujących na rynku wydawniczym, a w szczególności do pozycji Maggie Johnson, Alison Wintgens oraz Marii Bystrzanowskiej. Zawierają one konkretne plany terapeutyczne i opisy przypadków.

Artykuł wydaje mi się cenny, ze względu na przedstawienie w nim specyfiki pracy terapeutki, omówienie kilku przypadków pacjentów. Na szczególne podkreślenie zasługuje, iż Autorka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu.

Adolescencja - z łac. *adolescere*, to znaczy wzrastanie ku dojrzałości - jest okresem przemian w życiu człowieka, które z dzieciństwa prowadzą go do dorosłości. Ten okres życia został wyodrębniony i stały się przedmiotem badań dopiero na przełomie XIX i XX wieku, co łączy się z rozwojem industrializacji, która wymagała nie tylko zwiększonej wiedzy i umiejętności, ale przyczyniła złożoności zjawisk społecznych (Harwas- Napierała, Trempała 2022, s. 163).

Okres adolescencji jest, po stabilnym okresie dzieciństwa, czasem intensywnych przemian, którym podlega większość procesów rozwoju (zarówno biologicznych, jak psychologicznych i społecznych) są one wzajemnie ze sobą powiązane, a oddzielne ich rozpatrywanie łączy się z perspektywą określonej nauki (okresem adolescencji interesują się uczeni różnych specjalności). Autorka artykułu: „Adolescencja jako czynnik ryzyka samouszkodzeń", dr Monika Piątek, nawiązuje w swojej publikacji do tego okresu, traktując go, jako czynnik ryzyka samouszkodzeń. W swoim założeniu odbiorcami publikacji są rodzice, nauczyciele i osoby pracujące z nastolatkami, dlatego zjawisko samouszkodzeń zostało ujęte w sposób syntetyczny.

Z definicji wiemy, że samouszkodzenie jest to nieprzypadkowe uszkadzanie własnego ciała, które jest podejmowane z własnej woli. Mogą przybierać różne formy, takie jak nacinanie skóry, kaleczenie się, nakłucia ciała, połykanie przedmiotów lub podduszanie się. Autorka podejmuje bardzo aktualny temat, zauważa bowiem, że w ostatnich latach nastąpił znaczący wzrost samouszkodzeń wśród nastolatków. Każdy rodzaj fizycznego ranienia swojego ciała mocno niepokoi lub wręcz szokuje rodziców, wychowawców czy osoby postronne. Opisuje m.in. funkcje oraz wybrane teorie wyjaśniające samouszkodzenia, ze wskazaniem na model stopniowania opieki, który stosuje się wśród usług ochrony zdrowia psychicznego, opieki w leczeniu w zakresie zachowań autodestrukcyjnych, w tym samouszkodzeń.

Nasilenie zjawiska samouszkodzeń wśród adolescentów jest trudnym do opanowania i wyleczenia zjawiskiem. Jak zauważa Autorka, wynika to przede wszystkim ze specyfiki tego okresu, jak również czynników indywidualnych, relacyjnych czy kulturowych. Konieczne jest w związku z tym zwiększanie poziomu wiedzy wśród osób pracujących z nastolatkami oraz wśród rodziców, głównie w zakresie rozpoznawania czynników ryzyka oraz mechanizmów podtrzymujących uszkadzanie swojego ciała, jak również sposobów reagowania w szkole i przez rodziców. Samouszkodzenia są zazwyczaj pozbawione intencji samobójczych i nie stanowią bezpośredniego zagrożenia życia. Są raczej sposobem na radzenie sobie z trudnymi emocjami. Często pojawiają się u młodzieży, która ma trudności z radzeniem sobie z emocjami, zwłaszcza w sytuacjach stresujących. Może być to objaw np. trudności w wyrażeniu potrzeby pomocy. Dlatego zwracajmy uwagę na młodzież, która jest ubrana nieadekwatnie do pogody ubrania, długie rękawy lub nogawki, a także powtarzające się opatrunki lub plastry, które ukrywają rany. Zawsze należy traktować samouszkodzenia poważnie (mogą być próbą radzenia sobie z samobójczymi impulsami) i szukać pomocy specjalistycznej. Autorka uważa podobnie, w podsumowaniu czytamy: „*Samouszkodzenia stanowią poważne zagrożenia dla zdrowia fizycznego i psychicznego, dlatego istotne wydaje się zapobieganie tego typu zachowaniom znacznie wcześniej niż w okresie adolescencji. Często bowiem trudności z poprzednich faz rozwojowych nakładają się na wyzwania związane z okresem dorastania i przejawiają się w zachowaniach autodestrukcyjnych*".

„Stymulacja rozwoju emocjonalnego dzieci" - temu tematowi został poświęcony kolejny artykuł, który przygotowała Pani dr Anna Siudem. Zawiera ona dwie części (nie licząc wstępu i zakończenia), pierwsza dotycząca roli emocji w życiu dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, druga obejmuje problematykę wspieranie rozwoju emocjonalnego dzieci.

Emocje stanowią niezbędny element psychiki każdego człowieka, pozwalają na przystosowanie się do otoczenia i odgrywają bardzo ważną rolę w procesie uczenia się. Emocje są wynikiem świadomej lub nieświadomej oceny zdarzenia. Należy pamiętać, że dziecko już w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym przeżywa swój pierwszy kryzys autorytetu rodziców. Ze względu na bliskie relacje z nauczycielem,

to on zaczyna nabierać szczególnego znaczenia, to co powie jest ściśle przestrzegane. Dziecku łatwiej podporządkować się nauczycielowi niż rodzicom, przy których może pozwolić sobie na obnażenie swoich emocji i słabości. Dzięki emocjom dziecko uczy się modyfikować własne zachowania, aby były one zgodne ze społecznym standardem. Dlatego też należy wspierać rozwój emocjonalny dziecka. Jak wspierać? – tego dowiemy się czytając drugą część artykułu, w którym w sposób wyczerpujący i przejrzysty wypisane są wskazówki i konkretny działania mające na celu stymulację rozwoju emocjonalnego dzieci. Na zakończenie Autorka konkluduje, że z punktu prawidłowego rozwoju dziecka istotne jest dbanie o rozwój emocjonalny dziecka. Wskazane jest, aby w środowisku rodzinnym oraz w placówkach oświatowych podejmować działania chroniące zdrowie psychiczne dzieci. Jest to możliwe poprzez prowadzenie systematycznych działań promujących np. higienę psychiczną. W stosunku do małych dzieci mogą to być na przykład czynności, które poprawiają funkcjonowanie sfery psychicznej poprzez codzienny ruch, wypoczynek, relaks, akceptację siebie, twórczość, rozwój konstruktywnych zainteresowań.

„Przeciwdziałanie przemocy w społeczności szkolnej" – to tytuł kolejnego artykułu Pana dr. Ireneusza Siudem. Przemoc szkolna może przyjmować różne formy. Może to być popychanie, plucie, kopanie, zabieranie i chowanie rzeczy, zmuszanie poprzez groźbę do wykonywania poniżających czy odrażających czynności, przezywanie, wyśmiewanie, obmawianie, rozpuszczanie plotek (także w Internecie). Celem artykułu jest ukazanie sposobów przeciwdziałania przemocy wśród uczniów. Autor prezentuje mechanizmy powstawania zjawiska przemocy, a następnie możliwości jej ograniczanie w oparciu o trzy psychologiczne koncepcje naukowe. Jest to: teoria frustracji, teoria katharsis oraz teoria społecznego uczenia. Redukowanie jakichkolwiek zjawisk przemocy ma polegać na jednoczesnym ograniczaniu sytuacji frustracyjnych, umożliwianiu systematycznego odreagowania napięć oraz dostarczaniu pozytywnych wzorców zachowania. Skuteczność tego typu odziaływań wymaga stymulacji rozwoju moralnego członków społeczności szkolnej.

Autor w części pt.: „Sprawdzone koncepcje naukowe", dokładnie opisuje i porównuje ze sobą wszystkie trzy ww. teorie. W podsumowaniu wymienia cztery grupy przyczyn zachowań przemocowych, które powinny być brane pod uwagę przy tworzeniu programów/zadań profilaktycznych. Na szczególną uwagę, jako źródło tego zjawiska, zasługuje również zbyt duża i niedostosowana do możliwości percepcyjnych młodego człowieka stymulacja, rodząca stres oraz przedmiotowe relacje między dziećmi i dorosłymi, prowadzące do dehumanizacji i traktowania drugiego człowieka jak narzędzie, służące do zaspokajania własnych potrzeb.

Na koniec Autor stwierdza, że przemoc jest zagrożeniem sukcesywnie narastającym. Niestety, fakt ten dowodzi, że ani prowadzone od wielu lat badania naukowe, ani działania praktyczne nie są w stanie znacząco ograniczyć tego zjawiska. Zgadzam się ze stwierdzeniem Autora, że ważnym czynnikiem zwiększającym skuteczność

programów profilaktycznych jest wzajemne oddziaływanie samych uczniów (nie dorosłych).

Metoda Kids' Skills – „Dam Radę!" została opracowana przez fińskiego psychiatrę i psychoterapeutę Bena Furmana i jego współpracowników: Tapanię Aloha, Sirpa Birn i Tuija Terävä w latach 90. XX wieku, w Instytucie Terapii Krótkoterminowej w Finlandii. Opiera się na filozofii podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach. Czerpie również z terapii narracyjnej[4] i systemowej[5]. Początkowo metoda była praktycznym narzędziem pomocnym w radzeniu sobie z problemami dzieci w wieku przedszkolnym. Z biegiem lat rozpowszechniła się na całym świecie i zaczęła być stosowana w różnych obszarach i miejscach pracy z dziećmi. Wielu zwolenników oraz praktyków opisując swoją pracę, dowiodło jej skuteczności nie tylko w pracy z dziećmi, ale również z nastolatkami, a nawet z osobami dorosłymi. Metoda polega na przeformułowaniu problemu na umiejętność do nauczenia się. Zgodnie z filozofią Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach, na którym ją oparto, aby poradzić sobie z problemem, wcale nie trzeba szczegółowo go analizować. Cały proces, jak czytamy w artykule Pani dr Beaty Zięba-Kołodziej, „W poszukiwaniu rozwiązań dziecięcych problemów - metoda „Kids' Skills" – „Dam Radę!" – to 15 kroków, przez które dziecko przechodzi razem z rodziną. Metoda Kids' Skills – „Dam Radę!", zdaniem Autorki, koncentruje się na rozwiązaniach i pomaga kształtować u dzieci umiejętności, które pomogą im przezwyciężyć doświadczane problemy. Nie koncentruje się więc na źródle problemu, a u jej podstaw leży założenie, że niektóre problemy dzieci, czy to behawioralne czy emocjonalne, są wynikiem braku konkretnych umiejętności. Metoda jest narzędziem, które zastosować można do rozwiązania wielu trudności, i na tyle łatwa, że po krótkim szkoleniu lub wsparciu, mogą korzystać z niej zarówno specjaliści, jak i rodzice. Składa się z kilkunastu etapów, a jej skuteczność potwierdzają liczne opracowania.

Autorka analizuje i wymienia ogólne założenia metody Kids' Skills – „Dam Radę!", opisuje schemat działania tej metody oraz przedstawia całą procedurę. Metodę uważa się za skuteczną, w dużej mierze, jak już wspomniałem wcześniej, bazuje na filozofii Terapii Skoncentrowanej na Rozwiązaniach, a badania nad tym podejściem trwają od wczesnych lat 80 XX w. Dziś skuteczność tej terapii jest potwierdzona naukowo

[4] Terapia narracyjna jest jednym z podejść bazujących na ideach społecznego konstrukcjonizmu. Koncentruje się zatem na znaczeniu, jaki posiada język i kultura w procesie interpretowania wydarzeń. Skupia się również na nadawaniu przez ludzi sensu swoim doświadczeniom. Za twórców tego podejścia uważa się Michaela White'a oraz Davida Epstona, którzy zauważyli związki pomiędzy tym, jak dana osoba opisuje siebie i swoje życie a tym, jak go doświadcza i je rozumie.

[5] Terapia systemowa ma swoje korzenie w terapii rodzinnej , lub dokładniej w terapii systemowej rodziny, jak zaczęto ją później nazywać. W szczególności terapia systemowa ma swoje korzenie w mediolańskiej szkole Mary Selvini Palazzoli , ale wywodzi się również z prac Salvadora Minuchina , Murraya Bowena , Ivana Boszormenyi-Nagya , a także Virginii Satir i Jaya Haleya z MRI w Palo Alto . Te wczesne szkoły terapii rodzinnej reprezentowały terapeutyczne adaptacje szerszego interdyscyplinarnego pola teorii systemów , które miało swoje początki w dziedzinach biologii i fizjologii.

(podobnie jak i innych nurtów terapeutycznych, takich jak np. bardzo popularna w pracy z dziećmi terapia poznawczo-behawioralna), to Autorka też potwierdza jej skuteczność, ale zaznacza, że metoda w wielu przypadkach skuteczna, ale w niektórych sytuacjach może zakończyć się niepowodzeniem, podobnie jak każda inna z metod pomocy psychologicznej i pedagogicznej. Wymienia osiem sytuacji, w których metoda nie zadziała.

Program Kids' Skills – „Dam Radę!" to jeden z bardzo wielu dostępnych w praktyce pedagogiczno-psychologicznej sposobów rozwiązywania dziecięcych problemów. Dotychczasowe doniesienia pokazują, że metoda przynosi pozytywne efekty w różnorodnych, także skomplikowanych sytuacjach i trudnościach np. w terapii zaburzeń płynności mowy pozwala na włączenie psychologicznego, zindywidualizowanego podejścia do klienta. Terapia dziecka z jąkaniem jest bowiem zintegrowanym podejściem obejmującym takie komponenty jak: umiejętność wykorzystania technik i kontrolowania swojej mowy, umiejętność komunikacji społecznej, z włączeniem emocjonalnych i poznawczych aspektów jąkania (Faściszewska 2020, ss. 129-146).

Obecnie potrzeba powszechnej znajomości języków obcych nie wymaga głębszych uzasadnień. Dynamiczny rozwój naukowo-techniczny, ekonomiczny, kulturalny, rozszerzanie się międzynarodowych kontaktów gospodarczych, naukowych i turystycznych wymaga licznych specjalistów oraz szerokich kręgów społecznych znających dobrze języki obce.

Nauka języka obcego – jak zauważyła Pani Marzena Marzec, autorka ostatniego artykułu, „Różnice indywidualne w nabywaniu języka obcego" – jest złożonym i specyficznym procesem. Pani Marzec wyróżniła pięć umiejętności językowych: mówienie, słuchanie, czytanie, pisanie oraz gramatykę. W opracowaniach naukowych dotyczących umiejętności językowych poświęca się wiele miejsca aspektowi czynników indywidualnych, które mają wpływ na rozwój umiejętności mówienia. Zalicza się do nich: motywację, zaangażowanie oraz przekonania na temat języka obcego. Rozważaniom dotyczącym tym trzem wymienionym czynnikom Autorka poświęca swój artykuł. Wyróżnia motywację wewnętrzną (jako najmocniejszą, a zarazem przynoszącym największe korzyści w procesie nauki języka angielskiego) i motywację zewnętrzną. Zdaniem Autorki, zaangażowanie w procesie nauki języka obcego jest kluczowym czynnikiem do tego, aby osiągnąć pozytywne doświadczenia w trakcie edukacji języka obcego. Kolejnym zagadnieniem, które omawia, związanym z indywidualnymi różnicami w trakcie nabywania języka są przekonania jakie uczący się mają na temat języka obcego.

Warto zauważyć, że znaczenie motywacji w procesie uczenia się (i nauczania) języków obcych jest zagadnieniem względnie nowym. Problem ten został dostrzeżony w związku z tendencjami, jakie pojawiły się w psychologii nauczania już w latach 60. XX w., podkreślającymi znaczenie czynników emocjonalno-motywacyjnych oraz społecznych w uczeniu się szkolnym.

Autorka analizując trzy czynniki indywidualne: motywacja, zaangażowanie czy przekonania na temat określonego języka obcego dochodzi do przekonania, że są istotnymi elementami determinującymi jego nabywanie. Należy jednak również pamiętać, że nabywanie języka obcego jest nieodzownie związane z imersją językową immersion into the language czyli z tak zwanym zanurzeniem w język poprzez styczność z wszystkimi pięcioma komponentami z jakich składa się nauka języka obcego, a więc: słuchanie, czytanie, pisanie, mówienie i gramatyka – o czym wspomniała w podsumowaniu Pani Marzec.

Zaprezentowane rozważania uświadamiają nam złożoność, specyfikę, a także lingwistyczne i psychologiczne uwarunkowania procesu opanowywania języka obcego. Nie bez znaczenia jest również fakt, że uczenie się i posługiwanie się językiem obcym może opóźniać procesy psychicznego starzenia się i występowania chorób neurodegeneracyjnych.

Publikacja wydaje się szczególnie cenna ze względu na jej wielowątkowość, omówioną w niej tematykę: od przemocy w komunikacji społecznej poprzez problemowe korzystanie z Internetu, fobię szkolną, mutyzm wybiórczy, adolescencję - jako czynnik ryzyka samouszkodzeń, rozwój emocjonalny dzieci, przeciwdziałanie przemocy w społeczności szkolnej, w poszukiwaniu rozwiązań dziecięcych problemów, kończąc na różnicach indywidualnych w nabywaniu języka obcego.

Biorąc pod uwagę ocenę formalną publikacji należy podkreślić staranną pracę edytorską autorów, brak błędów językowych i niejasności w wywodach i naukowym dyskursie. Język pracy jest zrozumiały dla każdego czytelnika. Tekst książki jest bardzo wyraźny i przejrzysty. Kolejność prezentowanych artykułów właściwa.

W kontekście oceny merytorycznej publikacji można stwierdzić, że jest to monografia oryginalna, napisana z pasją bez prób naśladowania innych publikacji. Przez to książka nabrała szczególnej, naukowej rangi. Do wysokiej wartości naukowo-poznawczej przyczyniły się cytowane prace wybitnych autorów z różnych dziedzin m.in.: z psychologii, socjologii oraz z pedagogiki. Uważam, że warto wzbogacić swoją biblioteczkę o tę pozycje wydawniczą. Książka bez wątpienia wzbudzi zainteresowanie rodziców, nauczycieli oraz wśród studentów, zwłaszcza kierunku psychologii, pedagogiki i pedagogiki specjalnej.

Bibliografia:

Bloomquist, Michael L. 2013. *Skills training for struggling kids promoting your child's behavioral, emotional, academic, and social development*. New York: Guilford Press.

Broadwin, Isra T. 1932. A contribution to the study of truancy. *American Journal of Orthopsychiatry, nr 2*(3), 253–259.

Bystrzanowska, Maria. 2017. *Mutyzm wybiórczy. Poradnik dla rodziców, nauczycieli i specjalistów*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Faściszewska, Maria. (2020). Kierunki działań dotyczące potrzeby podjęcia wczesnej interwencji terapeutycznej u dzieci jąkających się w wieku przedszkolnym. W: I. Więcek-Poborczyk, J. Wrzosek-Żulewska (red.), *Interdyscyplinarność w logopedii: Konieczność czy nadmiar*?, 129–146. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.

Harwas-Napierała, Barbara i Janusz Trempała, (red.). (2022). *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Krzychała, Sławomir. 2008. *Społeczne przestrzenie doświadczenia. Metoda interpretacji dokumentarnej.* Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.

Stasiak, Halina. (1992). *Wybrane psychodydaktyczne uwarunkowania uczenia się i nauczania języków obcych.* Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

Suchańska, Anna i Jowita Wycisk (red.). 2006. *Samouszkodzenia: istota, uwarunkowania, terapia.* Poznań : Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

Sylwestrowicz, Jerzy. (1976). Z zagadnień motywacji w nauczaniu języków obcych. W: *Wybór artykułów z czasopism „Języki Obce w Szkole"*. Oprac. A. Prejbisz, Z. Tomaszewska, T. Woźnicki. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Węglarz, Joanna i Dorota Bentkowska. 2024. *Trening umiejętności społecznych dzieci i młodzieży.* Gdańsk: Grupa Wydawnicza Harmonia.